

מגילת השואה

אביגדור שאנן

ובה שישה פרקים, ואלה הם :

- א. ראשית דבר
- ב. מלוא על הארץ תוהו ובוהו
- ג. החושך הפרוש על הכול
- ד. אל מול פני התהום
- ה. בת קול מרחפת ואומרת
- ו. עוד יהי אור

א. ראשית דבר

אמר כותב דברי הימים :

ארוכות הן תולדותיו של עם עולם, אלפי שנים, ובהן שנות טובה ושנות רעה, שנים שלווה ושנים אימות. בארצו ובנכר, בין האומות וכעם חופשי, זכה לימים רבים של נחת, ובמהלכן תרם מכוחותיו לאחיו בני האדם, והעניק להם את האמונה באל אחד ואת יום השבת, את ספר הספרים ואת מוסר הנביאים. אך בימים אחרים, קשים וחשוכים, נאנק תחת עולם של כובשים ומשעבדים. נפשו עונתה במלחמות דת וגזירות, שרפות על המוקד, דחיקה לגטאות, פוגרומים ועלילות דם, גירושים והגלויות, השפלה ולעג. לא שקט העם ולא שלו, ומפלצת שנאת ישראל פערה שוב ושוב את פיה ועמדה עליו בכל דור ודור לכלותו. ועם כל זאת חרק העם את שיניו, הצדיק עליו את הדין, נתן גוו למכים ופעמים אף פשט את צווארו על גבי המזבח, נדד ונרדף ותר לו מקום מקלט עד יעבור זעם.

[מכאן ועד סוף הפרק יש לקרוא את הדברים במנגינת 'איכה'] אך מה שאירע לו לעם ישראל באירופה הנאצית, אין לו שם, ומה שעלתה לבניו ולבנותיו, אי אפשר לפרשו. אין ספור בני אדם הוגלו מבתיהם, נקרעו ממשפחותיהם, הושפלו עד עפר ושועבדו עד מוות. שישה מיליון ברואים בצלם נחנקו, נשרפו או נורו, נקברו חיים או מתו ברעב, בצמא ובקור. הפעם פערה המפלצת את פיה לבלי חוק, בצווחה מקפאיה דם, וביקשה לעקור את הכול. בלא רחם יצאה להשמיד, להרוג ולאבד את העם כולו, מן הבאים בימים ועד לעוברים שבמעי אמותיהם. רכבות אין ספור דהרו דחוסות אל המחנות, ועשן הארובות היתמר אל האלוהים, אך השמים היו נחושת והרקיע ברזל. שקשוק גלגלי הקרונות התערב בנביחות הכלבים, ואל טריקת דלתות הברזל הצטרף רעש הנעליים המסומרות. כתזמורת ענק דורסנית חרשיו כל אלה את קול הדממה הדקה אשר בקע מליבות מתי המעט, חסידי אומות העולם, אשר נגע בהם דבר האלוהים. זכרה להם אלוהים זאת לטובה.

הרבה כבר ראיתי והרבה עוד אראה, אך מה שנגלה לעיני שם לא אוכל לשוב ולראות. כל המילים שנבראו ושייבראו, בכל השפות כולן, לא יצליחו לתאר ולו מעט ממה שנגלה לעיניי. ואף זאת אדע: לא אוכל לשכוח, ולא יהיה בי הכוח להבין.

ב. מלוא כל הארץ תוהו ובוהו

מתוך יומן מסע אל עולם אחר:

חבר הייתי במשלחת הקטנה של עיתונאים אשר התגנבה אל הגטו כדי לראות מה מתרחש מאחורי חומותיו. שמונה שעות שהיתי שם ובהן זקנתי בעשר שנים.

בדרכנו עצרנו להתפלל בכנסייה, שהרי היה זה יום ראשון. כשנדם אחרון צליליו של העוגב האזנו לדברי הכומר. הוא דיבר על ייסורים וסבל, על אהבה ורחמים, חמלה וחסד, ושילח אותנו לדרכנו בברכת "יהי האלוהים עמכם". אך כשחלפנו על פני ביתני השמירה אשר בחומה המקיפה את הגטו, נותרו עמנו הייסורים והסבל, והם בלבד.

עם כניסתנו יצאה למולנו עגלה ושלושה אנשים מושכים-דוחפים אותה. גוויות גרומות נערמו עליה, ראשן המיטלטל בקצב מהמורות הכביש כאילו נד לנו לשלום. כך נפגשנו לראשונה עם בן-בריתו של המוות, עם הרעב. אי אפשר היה שלא לחוש בו בכל פינה, והוא שהניע בלא תכלית נחילי אדם ברחובות, חוסר אונים ויאוש על פניהם. ובכל אשר תביט מראות פלצות: גופת מת, פניה מכוסים בעיתון, וגבר מסיר בחופזה את המעיל אשר עליה ומחטט בכיסיה בתקווה; ילדה ובחיקה אחותה התינוקת המייבבת ברעבונה באפס כוחות, ספק גוססת ספק ישנה; ישיש עטור תפילין פושט יד רפויה ובעיניו השלמה עם הנורא מכול; נער שניסה להבריח קליפות של תפוחי אדמה אל הגטו מכותר בקבוצה צוהלת של אנשי משמר, המלווים בצחוק גס את הפשטתו קודם שיוכה עד מוות.

קבוצה של צעירים התגודדה למול לוח מודעות. אחת מהן, כתובה ביידיש, משכה את תשומת לבי. הוסבר לנו שזו הודעה על קונצרט שיערך בו ביום, מקהלה קטנה וכנר בודד. מודעות אחרות סיפרו על שיעורי תורה והרצאות בענייני דיומא. האם היה בכוחם של אלה להשתיק, ולו לרגע, את הרעב המנסר או לחנוק את האימה מפני העתיד? מניין שאבו היהודים את הכוח להביט כך בעיניו של המלאך המשחית?!

פגשנו גם באנשי היודנראט, ראשי הקהל, אומללים אשר בידם הופקדו חיי אחיהם ואחיותיהם מבלי יכולת להושיעם. שוב הוטל עליהם לארגן טרנספורט של אנשים, ומנועי המשאיות כבר רעמו בכיכר המרכזית. בדחיפות וצעקות נדחקו אמהות וילדיהן, קשישים ומשענותיהם בידיהם, חולים ונכים ותשושים אל פיה הפעור של המשאית, ובעיני כולם אימה מסויטת. בדרכן אל תחנת הרכבת הסמוכה, הותירו אחריהן המשאיות זעקה אילמת מהולה בעשן שחור, וידיעה ודאית כואבת, כי גם מחר וגם מחרתיים יחזור מחזה זה על עצמו, עד נשימתו האחרונה של הגטו.

החזרה אל רחובה הראשי של העיר, על המונה ושאוונה ומסחרה וצחוקה, העבירה אותי באחת מעולם לעולם. גדר דקיקה וכמה שערים הפרידו בין עולמות כה שונים. מה יודעים דרי העולם האחד על שכניהם שבעולם האחר? ואם אספר - היקשיבו! ואם יקשיבו - היוכלו להאמין? ואם יאמינו - האם לא ינסו להסביר או לטהר את מצפונם בטעמים שונים ומשונים? וכשישאלוני למה אירע ליהודים כל זאת - מה אשיב?

ג. החושך הפרוש על הכל

נכתב על דף קרוע שנמצא בין שתי מיטות עץ:

גרטרוד שמי. הרבה גרטרוד היו בעירנו, אך בצריף הארוך והקר הזה אין עוד גרטרוד מלבדי. יש כאן אנושקה שבאה מאוקראינה וגיטל מפולין, הלנה מגרמניה וגראציה מיוון, ועוד שורה ארוכה של מי שהיו פעם נשים. איזה מגנט נורא ובלתי מוחש שאב אותנו מכל קצווי היבשת לכאן, ויצק את כולנו בדמות אחת: קבקים של עץ ושמלת בד גס, שמיכה אחת לכסות את גופנו בקור שאינו יודע רחם, וגם קערה של פח וכף שמעולם לא היה בהן כדי להשביע את הרעב המנקר

בלא הרף. העבר הולך ומיטשטש ובמקומו באים רק ההווה, היום, השעה, הרגע, מכוונת התפירה, מנת המרק הדלוח, המסדר שבו מתמוטטות אחדות מאתנו ואחרות נשלפות מן השורה ונעלמות, כשהן מלוות בצווחות ובכלבים, ואיש אינו יודע אל אן.

ההווה ממלא את כל הוויתנו. על העתיד אין איש מדבר, ובקושי אזכור את העבר. הוי, כמה שוטים ועיוורים היינו. את ההצעה לעזוב את המולדת ולהגר אל המזרח הנידח דחינו, מן הכתובות "אין כניסה ליהודים" התעלמנו, ואת אוזנינו אטמנו מלשמוע את נאומי השיטנה, שהרי רק מילים היו, ומה כבר יכולות מילים לעשות!! בכל מאודנו רצינו להאמין, שאם רק נכפוף קומה לזמן קט, תעבור הסופה ואיננה. גם לאחר הלילה שבו נשרפו בתי הכנסת, והרחובות הוצפו בבדולח הזכוכיות המנופצות, המשכנו לקוות לטוב, שהרי רע יותר כבר לא יוכל להיות, וכולנו אחרי הכול בני תרבות אנחנו.

אוי לו לשוטה העיוור, שלא ידע מה צופן העתיד. היה זה יום שישי בערב. ישבנו בסלון ומנפרד, אבי הנכה בכסא גלגלים, הצטרף לשירת המקהלה שהושמעה ברדיו. לפתע נפרצה הדלת והם נכנסו, שחורי בגד ומצוחצחי מגף. את אבא דחפו לחדר הסמוך ועלינו ציוו לארוז מזוודה בתוך עשר דקות. "אתן יוצאות למקום מוגן ובטוח", אמרו, "מהר, מהר". ולאחר מכן רק תמונות חטופות וקולות מקוטעים: ירייה בודדת, מבטיהם החלולים של השכנים, כיכר העיר הקפואה, זעקת הפרידה של אמא, המשאית המצחינה, הרכבת שאין בה טיפת אוויר לנשימה, הצריף הארוך שרק מיטות עץ בו, והקאפו חמוצת הפנים.

את שערותינו גילחו כשהוכנסנו לצריף, ובמקום הכובע הצהוב המשושה צרבו על ידינו מספר כחול. ומאותו רגע רק לתפור ולתפור, מבוקר עד ערב, ללא מנוח, יום אחר יום, כובעים, מעילים, חולצות ומכנסיים שיתאימו למגף המצוחצח. בתחילה עוד שאלתי למה, למה אני? למה אנחנו? למה עכשיו? אך חדלתי מלשאול. השאלה מכאיבה יותר באין לה תשובה.

הלילה יקחו את כולנו למקום אחר. כך סיפרה הקאפו, ולא הוסיפה דבר, אך פניה קדרו. אכתוב כל זאת על דף הנייר. ואם ימצא אותו אי פעם בן אנוש, אולי יהיה בכוחו לשאול על מה שלא

ד. אל מול פני התהום

מילותיו האחרונות של יעקב-דוד בן יואל-צבי הלוי:

ארבע פעמים נולדתי ופעם אחת כבר מתי. לראשונה נולדתי לקול מצהלות הורי ושמונת אחי ואחיותי כשבאתי לעולם בעזרת ה' יתברך לפני כעשרים וחמש שנה. שלוש פעמים נוספות נולדתי בעשר השנים האחרונות, ובהן גם מתי כבר פעם אחת. אחרי המוות ההוא לא יפחיד אותי עוד שום מוות.

בשנייה נולדתי בליל הסלקציה, כשאספו אותנו, כל הגברים שבעיירה, אל הכיכר המרכזית. הכוכבים נסתלקו להם ורק הטלאי הצהוב הבלתי בחשכה. נדרשנו להסתדר בשורה ארוכה ולחשוף את פלג גופנו העליון. בזה אחר זה עברנו לאורה של מנורת שמן כהה ליד שטן לבוש שחורים, שהורה בתנועת יד לימין או לשמאל. מייד הבנתי כי לצד זה נשלחים החזקים והחסונים ולשם הקטנים והזקנים. במהירות מילאתי את נעליי בעפר וכך גבהתי בכמה סנטימטרים, ניפחתי את חזי ואף צעדתי על בהונותי בעוברי לידו. נשלחתי עם החסונים. מאוחר יותר שמענו את היריות וידעתי כי חיי ניתנו לי במתנה. יתברך שמו.

בשלישית נולדתי כאשר נלקחו אלף מאתנו לצעוד לפני הצבא בשדות המלחמה. השטח נתמלא במוקשים רבים ואנו היינו כחומה חיה לפני המחנה. בכל יום ויום התמעט מספרנו כשאנו מותירים אחרינו חברים שסועים למאכל עוף השמים וחיות היער. שבעים ושמונה מאתנו שרדו את המסע. חשתי כי נולדנו מחדש כשהגענו בסוף היום אל המתבן שבו זכינו למנת המרק הדליל היומי. ברוך ה' יום יום.

ברביעית נולדתי עוד באותו לילה. יצאתי לרגע מן המתבן אל החצר האחורית, ועוד הספקתי לראות את הגפרור הניצת ואת החיוך המחליא של המצית. החומה החיה עשתה את שלה ושוב אין בה צורך. המתבן הועלה באש וכל חברי עלו על המוקד השמימה, קורבן עולה לאלוהים יתברך.

מי שנולד ארבע פעמים לא ימות פעם אחת בלבד. מותי בא עלי לאחר שברחתי ממקום השרפה, נתפסתי בידי מקומיים וצורפתי אל רכבת שיצאה אל העבודה המשחררת. תזמורת קיבלה את פנינו וכולנו הובלנו, סבון ומגבת בידינו, לשטוף את גופנו המיוזע. ריח של בשר שרוף הטריף את חושינו. הסבון בער בידינו, והתזמורת מנגנת. ברחמי האל עלי, נשלפתי ברגע האחרון מן השורה ולא הצטרפתי אל ההמונים העירומים שנדחפו אל החדר בפראות. הדלת נטרקה ברעש אדירים ומן החדר בקע קול אשר השפה איננה יודעת לתארו: שריקת זרימתו של גז צורח לוותה בבלייל של "שמע ישראל" ו"ממאליה", "ה' אלוהינו" ו"מדָה מֵיֵא", "ה' אחד" ו"טאטליה", צווחות דועכות ושוקטות וקול דממה דקה. כאן התחיל תפקידי. לסלק את הגופות, לעקור את שיני הזהב, לדחוס את המתים אל פי התנור. כשעקרתי את שיניו של אחי לייזר, שלא ראיתו כמה שנים, מת לבי בקרבי. גופי המשיך לחיות ואני מת מהלך. ה' נתן לי חיים וה' כבר לקחם, יהי שם ה' מבורך. כמה עמל ריבונו של עולם כדי שנאבד את אמונתנו בו, אך על אפו ועל חמתו לא עשינו זאת.

כשאמות בפעם הנוספת, אל תקרעו עלי ואל תתאבלו, שאין מוות אחר מוות. אל תהינו גם לשאול למה. מה שלא עשיתי אני אל יעשו אחרים בגללי.

ה. בת קול מרחפת ואומרת

[הפרק כולו נאמר במנגינת 'איכה', להוציא הפיסקה האחרונה]

בת קול משמים מרחפת ואומרת: "על אלה אני בוכייה"

על הוריה של גרטרוד, שנקרעו זה מזה בפראות [קהל: על אלה אני בוכייה]

על גרטרוד ואנושקה וגיטל והלנה וגראציה, שכלה כוחן במחנות העבודה [עאא"ב]

על אנשי היודנראט ועל הקאפו היהודייה, שנדרשו למלא תפקיד שאין אדם יכול למלאו [עאא"ב]

על יעקב-דוד בן יואל-צבי הלוי, שמת פעמיים ונולד ארבע [עאא"ב]

על תשע מאות עשרים ושניים חבריו, שעלו השמימה בשדות המוקשים [עאא"ב]

על שבעים ושבעה הניצולים, שאפרם צבור במתבן [עאא"ב]

על לייזר, שאף במזוויעים שבחלומותיו לא ראה את אחיו עוקר את שיני הזהב מגופתו [עאא"ב]

על אלה אני בוכייה, ועל המיליונים הדחוקים בגטאות ובמחנות מעבר, על המשוטטים ביערות ועל המוסתרים במרתפים ובכוכים, על מי שמצא מקלט בחיק דת אחרת או איבד את אלוהיו, על מי שניתן לניסויים בידי חיות-טרף ששם רופא

ומדען נקרא עליהם, על מי שמת ברעב ובצמא, נחנק למוות ברכבת משא או בתאי הגזים, נורה, נקבר חי או נשרף, על מי שהוצא להורג בתלייה למען יראו וייראו, על מי שאיבד את ביתו וכבודו ותקוותו, על מי שנותר בחיים לחיות את הזוועה מחדש, יום ורגע רגע.

על אלה אני בוכייה, על עוללים שלא למדו להגות "אמא", על ילדים וילדות שנעוריהם נגזלו מהם והם קמלו טרם פריחה, על עוללים ועלמות שלא נתברכו מתחת לחופה, על זקנים שלא זכו לשיבה של חסד, על התזמורות ועל המוסיקה ועל כל יפי העולם שאבדה לו צבעוניותו וכולו רק חום ואפור ושחור. על כל אלה אני בוכייה.

כמה התחבטתי לפני הפרגוד, לפני חנוך ורחום רב חסד ואמת, ביקשתי והתחננתי ורציתי להבין. האם נודע הדבר במרום? הכך גזר אֵל מלא רחמים? זו אומה וזו שכרה? והנה, אין קול ואין עונה, רק דממה זעופה. יושב בסתר עליון ובצל הדממה יתלונן. עמוקים ונסתרים ונוראים הם הדברים; איש לא יבינם, גם לא בנות קול משמיים.

1. עוד יהי אור

שב ואמר כותב דברי הימים:

בפאתי הלילה ניכרו נגוהות ראשונים של קרני השחר. אלו האירו על שרידי אדם בבגדי פסים שבהו על סביבותיהם בעיניים מתות. כבר שכחו איך לשמוח וגופם דחה את האוכל שהוצע להם. דחפורים סילקו אל בורות ענק אלפי גוויות עירומות ודקיקות, שנפלו זו על גבי זו ברפיון איברים. במחנות של עקורים סבבו כוורות של נחילי אדם, כשהם מחפשים נואשות את בני משפחותיהם, והריהם פוחדים לקוות פן תיכזב תקוותם. אומללים שניסו לשוב אל בתיהם מצאו בהם גם שכנים עוינים, ולא פעם ניצלו רק בנס מהרג אחר הרג. אנשים אשר לא ידעו או אשר ביקשו לא לדעת, אשר סירבו להאמין או אשר אסרו להאמין, עמדו בעיניים קרועות ולא ידעו לאן יפנו את מבטם וכיצד יטהרו את מצפונם.

אך אט אט שבו אנשים לבתיהם ובני משפחה התאחדו. אנשים שבו ונישאו וילדים נולדו. גלים אחר גלים שטפו הניצולים אל המזרח, מדינה גאה קמה ומרכזי יהדות פורחים ברחבי תבל. רכבות שוב נוסעות אל אתרי הנופש ותזמורות צוהלות בכל קצווי הארץ. ומי יודע, אולי כך ביקשו מן השמים שתימצא לאבלים ולסובלים נחמת-מה.

גילויי גבורה הועלו על נס ו"קדיש" נאמר על המתים, ספרי זיכרונות נכתבו ואנדרטאות הוקמו, ולאבלים נמצא סוף סוף מקום לבכות בו את מתייהם. פושעים באו על עונשם, נכי גוף או נפש זכו לעזרה, אך בכל אלה לא היה כדי לכבול את מלאך החלומות, הממשיך להבעית את הניצולים לילה אחר לילה, ולא כדי להשתיק את קול המצפון, המנקר ותובע הסבר לרשעות השטנית ולאטימות הלב. ושלל השאלות – ריבונו של עולם, למה? למה? למה דווקא אנחנו? למה דווקא הם? למה עכשיו? למה כך? - נותרו תלויות בחללו של עולם, מרחפות מעל כל מעשי אנוש, ומענה - אין.

ימים יגידו מה למדנו; רק הזמן יגלה אם הקשבנו באמת לקולו של דם הנרצחים הצועק אלינו מן האדמה:

אל תתאבלו יותר מדי, אך אל תשקעו בשיכחה של אדישות;

אל תניחו לימי החושך שישוּבו, בכּו וגם מחו את הדמעה;

אל תמחלו ואל תסלחו, אל תנסו להבין;

למדו לחיות ללא מענה.

בדמיונו חיו!